

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МОЛОДІ ТА ОСВІТИ

УДК 316.334:37

ЦІННІСНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ДОЗВІЛЄВИХ ПРАКТИК ЯК ПРОСТОРУ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДУХОВНОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ

Сокурянська Людмила Георгіївна – доктор соціологічних наук, завідувач-професор кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

Стаття присвячена аналізу ціннісної зумовленості дозвілєвих практик як простору формування та реалізації духовного потенціалу особистості. Особлива увага приділена питанням національних джерел та глобальних орієнтирів, що впливають на актуалізацію духовного світу сучасного українського студентства. Доведено, що дозвілєві практики студентів-традиціоналістів засновуються переважно на національних культурних взірцях; що стосується студентів, у ціннісному дискурсі яких превалюють модерністські та постмодерністські цінності, то їх дозвілля насичене практиками, що запозичені із західної культури.

Ключові слова: духовний світ, ціннісні орієнтації, дозвілєві практики, національні джерела, глобальні орієнтири.

Статья посвящена анализу ценностной обусловленности досуговых практик как пространства формирования и реализации духовного потенциала личности. Особое внимание уделяется вопросам национальных источников и глобальных ориентиров, влияющих на актуализацию духовного мира современного украинского студенчества. Доказывается, что досуговые практики студентов-традиционалистов основываются преимущественно на национальных культурных образцах; что касается студентов, в ценностном дискурсе которых преобладают модернистские и постмодернистские ценности, то их досуг насыщен практиками, заимствованными из западной культуры.

Ключевые слова: духовный мир, ценностные ориентации, досуговые практики, национальные источники, глобальные ориентиры.

The article is devoted to the analysis of the value conditionality of leisure practices as a space of development and realization of spiritual potential of the individual. Special attention is paid to national sources and global guidelines that affect actualization of the spiritual world of contemporary Ukrainian students. It is shown that leisure practices of students-traditionalists are based mainly on national cultural models. As for those students whose value discourse is characterized by prevailing modernist and postmodern values, their leisure time is rich of practices that are borrowed from Western culture.

Keywords: spiritual world, values, leisure practices, national sources, global guidelines.

В умовах розбудови української державності нагальною соціальною потребою стає формування духовних засад самовизначення українського суспільства в цілому, окремих соціальних груп, зокрема молоді, особистості. Пріоритетність та актуальність вирішення цієї проблеми, особливо на груповому (перш за все молодіжному) та особистісному рівні, зумовлені існуванням суттєвих проблем функціонування духовної сфери життєдіяльності нашого суспільства. В академічному, соціальному та журналістському дискурсах акцентується увага на бездуховності та аморальності сучасного українського соціуму. Звинувачення в цьому найчастіше висловлюються на адресу влади та молоді. При цьому бездуховність молоді (як і суспільства в цілому) перш за все пов'язується з експансією західних цінностей та зразків поведінки в нашій країні.

Проте серйозних наукових досліджень з проблем духовності/бездуховності українського суспільства, на жаль, обмаль. Серед авторів, які вдаються сьогодні до аналізу зазначеної проблематики, треба назвати таких дослідників, як Н.Победа, С.Кримський, О.Омельченко, І.Загорницька та ін. В їх

роботах розкриваються питання ідентифікації духовності [1], її відродження [2], аналізується духовний розвиток учнівської, у тому числі студентської, молоді [3, 4], та деякі інші питання.

Отже, проблемна ситуація, що склалася в духовній сфері життя українського соціуму в цілому та його окремих членів, знаходить своє відображення у протиріччі між потребою нашого суспільства у духовному самовизначенні та загальним станом цього процесу, який обумовлюється зовнішніми (глобальними) та внутрішніми (локальними) чинниками. Саме це протиріччя визначає предметний бік означеної нами ситуації. Щодо її гносеологічного боку, то він обумовлений протиріччям між нашим знанням проблем, існуючих у духовній царині суспільного буття, та незнанням того, як можна вирішити ці проблеми.

Зважаючи на означену проблемну ситуацію, кафедрою соціології та соціологічною лабораторією Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна протягом 2009-2011 років було проведено міжнародне соціологічне дослідження "Духовний світ сучасного студентства: національні джерела та глобальні орієнтири"¹.

Реалізуючи мету та завдання цього дослідження, ми перш за все здійснили теоретичну та емпіричну інтерпретацію поняття "духовний світ особистості" (див. про це більш докладно: [5]). Виходячи з традиції соціологічного трактування цього поняття, ми визначаємо духовний світ як інтегральну якісну характеристику різноманіття ціннісно-нормативних, ідеологічних, релігійних, політичних, ідентифікаційних та інших культурних моделей соціального суб'єкта (індивіда або групи), які виступають компонентом структури сприйняття, судження та поведінки та є продуктом впливу певного соціокультурного середовища. Підкреслимо, що духовний світ є своєрідною «системою координат» суб'єкта, що розміщує його у просторі локального – глобального, національного – наднаціонального, ідеального – реального, індивідуального – соціального, традиційного – інноваційного тощо. На емпіричному рівні духовний світ можна представити у ціннісно-практичній площині завдяки дослідженню ціннісних орієнтацій, моральних позицій, системи очікувань, життєвих планів, ідей, орієнтирів та уявлень, з одного боку, та аналізу їх реалізації в освітніх, дозвіллевих, професійних, сімейно-побутових тощо практиках, моделях споживання, - з іншого.

Особлива увага у нашому дослідженні була приділена впливу ціннісних орієнтацій студентської молоді на її дозвіллеві практики. Саме на цьому ми акцентуємо і в даній публікації.

Зазначимо, що виходячи з феноменологічної теорії практик(и), під духовними практиками ми розуміємо конітивно-ментальний феномен, який актуалізується завдяки певним дозвіллевим преференціям, ціннісним орієнтаціям та настановам, стратегіям та поведінці у сфері вільного часу та формується завдяки взаємній типізації узвичаєних дій у контекстах повсякденності як інтерсуб'єктивної реальності. На наш погляд, актуалізація духовного світу особистості, тобто не тільки реалізація, але й нарощування її духовного потенціалу², відбувається, в тому числі, у контексті дозвіллевих практик індивіда.

Отже, метою цієї статті є аналіз взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями та дозвіллевими практиками студентства як простору актуалізації його духовного світу.

Як підкреслювалось вище, визначаючи структурні складові духовного світу особистості, в якості однієї з найважливіших ми виокремили ціннісні орієнтації людини. При цьому нас перш за все цікавило, в якому напрямку відбувається трансформація ціннісних преференцій об'єкту нашого дослідження, тобто студентської молоді, які чинники зумовлюють ціннісну динаміку, а, отже, зміни в духовному світі сучасного студентства. Особливу увагу ми приділяли чинникам формування духовного світу студентської молоді, акцентуючи на їх природі - національний чи глобальний, та намагались з'ясувати, вплив яких саме факторів обумовлює зміст та спрямованість внутрішнього світу юнаків та дівчат, які здобувають вищу освіту.

Досліджуючи вплив національних та глобальних орієнтирів³ на ціннісні феномени як складову духовного світу сучасного українського студентства, ми дійшли висновку, що глобальні компоненти

¹ За репрезентативною вибіркою в межах цього дослідження було опитано 3058 студентів вищих навчальних закладах України; в Росії опитано 628 студентів, в Білорусії - 300 студентів (вбірка по Росії та Білорусії нерепрезентативна).

² Духовний потенціал особистості ми визначаємо як складову духовного світу суб'єкта, що конститується можливими та доступними для суб'єкта духовними практиками, культурними ідентичностями, досвідом тощо. Особливістю духовного потенціалу деякі дослідники вважають його тяжіння до деонтологічних моделей цінностей та поведінки, приписаних суспільством чи соціокультурною спільнотою в якості можливих чи бажаних. На відміну від духовного потенціалу, духовний ресурс, який також конститується наявними духовними практиками, культурними ідентичностями й досвідом, за природою є феноменом актуальності, сучасності, повсякденності. Його прояв та реалізація обумовлюється обсягом та якістю духовного потенціалу суб'єкта.

³ Говорячи про національні джерела духовного світу особистості, ми маємо на увазі наслідування українським традиціям, нормам, цінностям, які мають свій прояв у сімейно-побутових, дозвіллевих та споживацьких практиках сучасної молоді, зокрема студентської, у її звертанні до національних обрядів (наприклад, весільних) тощо. Щодо поняття "глобальні орієнтири духовного світу особистості", то воно визначається нами як орієнтації індивіда (чи певної соціальної групи) на культурні взірці, в тому числі побутові, споживацькі та дозвіллеві практики, притаманні зарубіжним країнам, перш за все країнам Західної Європи та США.

цього впливу виявляються в "модернізації" та "постмодернізації" ціннісної свідомості майбутніх фахівців. Зазначимо, що постмодерністський ціннісний дискурс, на думку американського соціолога Р.Інглехарта, можна визначити як результат переходу від матеріалістичних до постматеріалістичних цінностей, як "зсув" від цінностей суспільства модерну до цінностей постмодерного суспільства. При цьому під цінностями "модернізму" Р.Інглехарт розуміє перевагу фізичної, економічної і психологічної безпеки і благополуччя, під постматеріалістичними (постмодерністськими) цінностями – пріоритетне значення приналежності до групи, самореалізації, самовираження, якості життя, політичної участі тощо. За Інглехартом, зміни в даній площині ціннісної свідомості (матеріалізм/постматеріалізм), а саме рух від матеріалізму до постматеріалізму, і зумовлюють сьогодні глобальні ціннісні перспективи (див. [6]).

У контексті нашого дослідження духовного світу майбутніх фахівців ми звернулися також до поняття "загальнолюдські цінності". Деякі дослідники вважають, що говорити про те, що можуть існувати загальнолюдські цінності, неправомірно; феномени, які звичайно називаються такими, скоріше, є західноєвропейськими цінностями. Погоджуючись з такою думкою, ми вважаємо більш коректним використовувати поняття сенсожиттєві цінності. Ці цінності властиві будь-якому типу суспільства, хоча, природно, більшість з них виникла в умовах традиційного суспільства як історично більш раннього.

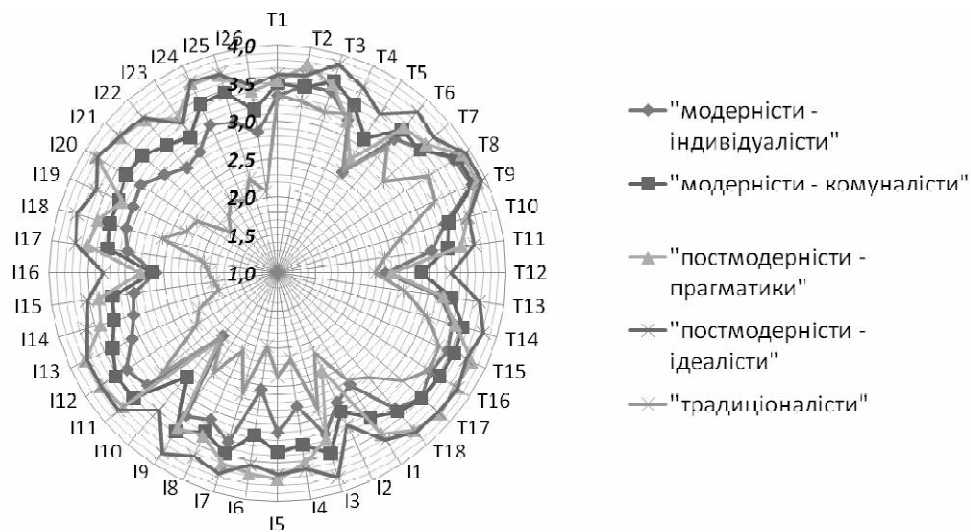
У зв'язку з цим підкреслимо, що сенсожиттєві цінності європейської культури, поза сумнівом, відрізняються від сенсожиттєвих цінностей азійської, африканської і т.д. культур. Нас, природно, цікавлять ті цінності, які впливають сьогодні на духовний світ молоді, на соціокультурний розвиток українського суспільства в цілому. А це, як підкреслювалось, не тільки національні цінності, але й цінності західноєвропейських суспільств та культурні зразки, що продукуються у США та активно поширюються у світі (невипадково деякі дослідники говорять не стільки про глобалізацію сучасного соціокультурного простору, скільки про його американізацію). З огляду на це, в межах нашого дослідження ми акцентували, як зазначалось вище, на впливі саме цих ціннісних систем на духовний світ молоді людини, позначаючи його як глобальні орієнтири особистості.

Отже, досліджуючи трансформацію ціннісних орієнтацій студентів, ми прагнули визначити, наскільки широко в ціннісній свідомості студентської молоді представлені максими традиційного суспільства, що артикують, у тому числі, націленість на збереження раніше досягнутої ефективності, нормативної незмінності соціальних відносин і т.д.. В той же час ми акцентували увагу на цінностях майбутніх фахівців, які перш за все виявляються в орієнтаціях на досягнення професійної кар'єри, високого соціального статусу, в актуалізації потреби особистості в конструктивних інноваціях і т.д.. Нарешті, ми вимірювали рівень постмодернізації ціннісних орієнтацій студентства, у тому числі, їх постматеріалістичність. Тобто ми намагалися з'ясувати, що в ціннісній свідомості сучасного студентства як найважливішій складовій його духовного світу відбиває національні аксіопреференції, які ми пов'язуємо перш за все з традиціоналістським ціннісним дискурсом, а що свідчить про вплив глобальних орієнтирів на свідомість майбутнього фахівця, який виявляється у "модернізації" та "постмодернізації" ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Щоб здійснити більш докладний аналіз специфіки ціннісної плюралізації та диференціації сучасного українського студентства, зокрема з'ясувати, як широко представлені в ціннісній свідомості студентської молоді традиціоналістські, модерністські та постмодерністські аксіофеномени, ми звернулись до кластерного аналізу⁴. Завдяки такому аналізу ми одержали 5 кластерів, які диференціюють сучасне українське студентство за ціннісними оцінками. До першого кластеру, який одержав назву "модерністи – індивідуалісти", увійшли 34,9% респондентів. Другий кластер був названий нами "модерністи – комуналісти" (до нього потрапили 40% респондентів). Респондентів, що утворили третій кластер (10,3%) ми позначили як "постмодерністів – прагматиків". Четвертий кластер (12,2%) був названий нами "постмодерністи – ідеалісти". Нарешті, п'ятий кластер отримав назву "традиціоналісти" (2,6%).

Відмінності у ціннісному дискурсі представників виокремлених нами кластерів можна побачити на рисунку 1.

⁴ Різноманітні процедури кластерного аналізу як одного із традиційних методів інтелектуального аналізу даних є методами реалізації емпіричної типологізації (у нашому випадку цінностей студентства), що дозволяють здійснити диференціацію досліджуваної сукупності на окремі групи (кластери). Найважливіше завдання кластерного аналізу – вибір ознак, що класифікують. Визначаючи їх, ми звернулися до орієнтацій респондентів на термінальні цінності та до даних про самооцінку студентами рівня розвитку особистісних якостей (інструментальних цінностей) (всього 44 цінності).

Інструментальні цінності:	Термінальні цінності:
І 1. Рішучість, готовність до ризику, заповзятість	Т 1. Цікава, творча робота
І 2. Невибагливість, скромність, помірність у потребах і запитах	Т 2. Матеріальний добробут
І 3. Доброта, доброзичливість, готовність допомогти людям	Т 3. Хороші відносини з людьми, що оточують Вас
І 4. Творчий підхід до справи, спроможність придумувати і впроваджувати щось нестандартне, нове	Т 4. Можливість приносити користь суспільству, людям
І 5. Незалежність, самостійність у судженнях і діях	Т 5. Участь у громадському житті, у вирішенні соціальних проблем
І 6. Спроможність бути лідером, вести за собою інших людей	Т 6. Освіченість, знання
І 7. Відповідальність, почуття обов'язку	Т 7. Особистий спокій, відсутність хвилювань, неприємностей
І 8. Сумлінність, старанність, дисциплінованість	Т 8. Сімейне благополуччя
І 9. Чесність, порядність, принциповість	Т 9. Здоров'я
І 10. Готовність поступитися своїм добробутом заради громадянського обов'язку, суспільних інтересів	Т 10. Повноцінний відпочинок, цікаві розваги
І 11. Життєрадісність, почуття гумору	Т 11. Високе службове і громадське становище
І 12. Почуття власної гідності	Т 12. Залучення до літератури і мистецтва
І 13. Впевненість у собі	Т 13. Екологічна безпека
І 14. Освіченість, професіоналізм	Т 14. Порозуміння з батьками, старшим поколінням
І 15. Висока загальна культура, ерудиція	Т 15. Особиста свобода, незалежність у судженнях і діях
І 16. Непримиренність до власних вад та недоліків інших	Т 16. Можливість розвитку, реалізації своїх здібностей, талантів
І 17. Самодисципліна, самоорганізованість	Т 17. Економічна незалежність
І 18. Працьовитість, уміння напружено працювати	Т 18. Побутовий комфорт
І 19. Толерантність до поглядів і думок інших	
І 20. Наполегливість у досягненні мети	
І 21. Уміння доводити до кінця розпочату справу	
І 22. Ініціативність	
І 23. Критичний склад розуму	
І 24. Прагнення до самореалізації, особистих досягнень	
І 25. Товариськість, спроможність легко встановлювати контакти з оточуючими	
І 26. Прагматизм, розважливість	

Рисунок 1. Пелюсткова діаграма, що представляє ціннісні орієнтації представників виділених кластерів (у середніх) (масив 2009 р.)

Докладно ціннісні преференції студентів, які увійшли до названих кластерів, представлені у наших попередніх публікаціях (див., напр.: [7]).

Отже, щоб описати портрет "постмодерністів", "модерністів" та "традиціоналістів" серед сучасного українського студентства у контексті обраної нами проблеми, тобто з точки зору з'ясування впливу національних джерел та глобальних орієнтирів на його духовний світ, ми звернемося до аналізу орієнтацій студентської молоді у сфері вільного часу та інтенсивності її дозвіллевих практик.

Здійснений нами аналіз довів, що найбільш привабливою дозвіллевою практикою для студентів усіх кластерів є зустрічі з друзями та рідними, що підкреслює значущість сімейних цінностей у середовищі сучасного українського студентства, а також пріоритет цінності спілкування у молодості як фазі життя. І все ж таки ця практика є більш привабливою для студентів перших трьох кластерів, тобто

"модерністів-індивідуалістів" (80% представників цього кластеру прагнуть присвячувати своє дозвілля саме спілкуванню з друзями та рідними); "модерністів-комуналістів" (таке прагнення висловили 83% з тих, хто увійшов до цього кластеру) та "постмодерністів-прагматиків" (87%, відповідно). Зважаючи на те, що саме ця дозвілєва практика є релевантним проявом колективістських цінностей, факт популярності зустрічей з найближчим оточенням для модерністів-комуналістів є доволі очевидним.

Що ж стосується "модерністів-індивідуалістів" та "постмодерністів-прагматиків", то, як свідчать результати нашого дослідження, їх представники, як правило, мають небагато (одного - двох) друзів, а, отже, спілкування у такому вузькому колі, на наш погляд, не суперечить ціннісним настановам респондентів, які утворили ці кластери. У підтвердження цього підкреслимо, що, визначаючи головні чинники життєвого успіху, "постмодерністи-прагматики" не в останню чергу говорять про наявність впливових знайомих та друзів. Отже, у кейсі з "постмодерністами-прагматиками" актуальність дозвілля, пов'язаного зі спілкуванням з друзями та родиною, може свідчити про інструментальність цієї дозвілєвої практики.

На перший погляд, парадоксальним є те, що зазначена вище дозвілєва практика (зустрічі з друзями та рідними), яка найбільшою мірою уособлює традиціоналістський ціннісний дискурс (сім'я, друзі, спілкування), найменш привабливою є саме для студентів-традиціоналістів. Але слід врахувати, що, по-перше, більшість студентів, що увійшли до кластеру "традиціоналістів", є вихідцями із сіл та маленьких міст, а, отже, живуть, як правило, далеко від своїх батьків, родичів та друзів (принаймні, друзів дитинства та шкільних друзів) і не можуть з ними спілкуватися; по-друге, як свідчать отримані нами дані, їх "традиційність" має прояв у привабливості для них практики гри у карти (16% опитаних), гри у шашки та шахи (14%), фізично-оздоровчих занять (27%). У даному випадку, на наш погляд, слід говорити про особливого роду "традиційність", пов'язану перш за все з ритуалізмом як характеристикою соціальної поведінки (за Р. Мертоном).

Досить привабливою ця практика (зустрічі з друзями, рідними) є для "модерністів-колективістів", що цілком пояснюється їх орієнтацією на "живе спілкування" (тет-а-тет), а не на знеособлену комунікацію в мережі. Отже, "модерністи-комуналісти" найбільшою мірою реалізують свій духовний потенціал у неопосередкованому спілкуванні. Духовний світ цих студентів можна описати як найбільш романтичний, оскільки для них значно більш привабливою виступає практика читання художньої літератури, що відмітив кожен другий студент цієї групи, прогулянки містом тощо.

"Постмодерністів-ідеалістів" дещо більше, ніж представників інших кластерів, приваблює активне культурне дозвілля - відвідування театрів, художніх виставок, музеїв (34%), відвідування концертів класичної та сучасної музики (28%), що здебільшого пояснюється їх постматеріалістичними орієнтаціями. Студенти цього кластеру демонструють більш різноманітний духовний світ, що, в тому числі, проявляється в їхньому тяжінні до мистецтва. Активна позиція "постмодерністів-ідеалістів" має прояв і в привабливості для них спортивних занять (53% - найвищий показник серед опитаних), що дозволяє зробити висновок про достатньо високий рівень інтенсивності їх культурного споживання.

Для "модерністів-індивідуалістів" найбільш привабливим (у порівнянні зі студентами інших кластерів) є "просто відпочинок" (полежати, посидіти, нічого не роблячи, - 66% опитаних). Ці студенти більшою мірою орієнтовані на види дозвілля, які можна віднести до пасивного культурного споживання, а саме - на перегляд телепередач (48%).

Для "постмодерністів-прагматиків" характерні орієнтації як на пасивні, так і на активні дозвілєві практики. Так, серед них також є популярним просто відпочинок (45%), але водночас їх приваблюють виїзди за місто, "на природу" (70%), відвідування нічних клубів (53%), кафе, барів (48%), гра у карти (44%) та більярд (38%). Отже, у дозвіллі студентів цього кластеру досить широко представлені ті форми проведення вільного часу, які є продуктом західної цивілізації дозвілля (зокрема, нічні клуби, боулінг тощо) та увійшли в життя нашого суспільства, перш за все молодіжних когорт, протягом останнього десятиліття. Ціннісні преференції "постмодерністів-прагматиків", їх наслідування західним культурним взірцям знаходять свій прояв також у тому, що для цієї групи найбільш привабливими є дозвілєві практики, пов'язані з комп'ютерними розвагами та відвідуванням глобальної мережі.

Що ж стосується найбільш розповсюджених серед студентів того чи іншого кластеру дозвілєвих практик, тобто таких, що стали для них повсякденними практиками (в інструментарії нашого дослідження це відповідає пункту шкали "займаюсь щоденно"), то, за результатами аналізу, представники постмодерністських кластерів частіше за інших проводять свій вільний час у прогулянках по місту, зустрічах з друзями та рідними, відвідуванні нічних клубів, використанні глобальної мережі, залученості до комп'ютерних ігор, культурного дозвілля (відвідування театрів, кіно), займаються творчою діяльністю, беруть участь у заходах молодіжних об'єднань, членами яких вони є (до речі, частіше, ніж представники інших кластерів). Зазначимо, що найбільш інтенсивне дозвілля притаманне студентам постмодерністських кластерів (зокрема "постмодерністам-ідеалістам") (за переважною більшістю видів дозвілєвих практик зафіксовано найвищі відсотки щоденного звертання до них представників цього кластеру). Таким чином, можна говорити про дозвілєву активність та дозвілєвий

потенціал студентства, що належить до постмодерністських кластерів, та наслідування ним західної моделі культурного споживання, що властива постмодерністському ціннісному дискурсу. Отже, духовними джерелами внутрішнього світу студентів постмодерністських кластерів здебільшого є глобальні зразки культурного споживання, хоча традиційні (національні зразки) також знаходять своє відображення в їх дозвіллевих практиках.

Протилежних висновків можна дійти, проаналізувавши дозвіллеву активність студентів-традиціоналістів. Для них безперечними дозвіллевими пріоритетами є фізкультурно-оздоровчі заняття, виїзд за місто, "на природу", відвідування спортивних видовищ, ігри в карти, шашки й шахи. Водночас, для цієї групи звичайною практикою є відвідування нічних клубів, кафе, барів. Ці студенти частіше за інших читають художню літературу, відвідують музичні концерти, займаються творчою самодіяльністю. Таким чином, перед нами доволі амбівалентний "дозвіллевий портрет": з одного боку, студенти-традиціоналісти втілюють дозвіллевий ансамбль молоді радянських часів (фізкультурно-оздоровчі заняття, виїзд за місто, "на природу", відвідування спортивних видовищ, ігри в карти, шашки й шахи), з іншого – частково демонструють тяжіння до західних зразків дозвілля (зокрема, відвідування нічних клубів, кафе, барів). Отже, і в цьому кейсі, як і у випадку з постмодерністськими кластерами, можна говорити про амбівалентний вплив національних джерел та глобальних орієнтирів на дозвіллеві практики студентів.

Те ж можна сказати й про "модерністів-комуналістів", для яких, як це не дивно, значною мірою характерне "домашнє" дозвілля: спілкування з родиною, читання книжок, прослуховування музики, художня творчість. Звичайно, ми не знаємо про змістове наповнення зазначених видів дозвілля студентів цього кластеру (зміст може бути саме "модерністським"), проте немає сумнівів, що для цієї групи притаманні й традиційні моделі дозвіллевих практик з їх "камерним" характером, душевною близькістю, орієнтованістю на людей, спілкування тощо.

Найменш активними за загальними кількісними показниками є "модерністи-індивідуалісти". Їх цікавить хіба що просто відпочинок (полежати, посидіти, нічого не роблячи), перегляд телевізійних передач, користування глобальною мережею, прослуховування музичних програм. Найменшою мірою вони беруть участь у творчих видах дозвілля (технічна творчість, художня творчість: гра на музичних інструментах, малювання тощо). Так, якщо "модерністи-комуналісти" зосереджуються навколо "значущих інших" (друзів, родичів тощо), то, виходячи з аналізу дозвіллевих преференцій "модерністів-індивідуалістів", їх прерогативою є концентрація на собі. Саме для цієї групи, на наш погляд, найскладнішим є процес переходу від духовного потенціалу до духовного ресурсу.

Отже, кластеризація отриманої нами інформації щодо ціннісних преференцій сучасного українського студентства виявила, що актуалізація його духовного світу в контексті дозвіллевих практик засвідчує амбівалентний вплив національних джерел та глобальних орієнтирів на ці практики. Здійснений нами аналіз дозволив також дійти висновку, що не стільки вербальна поведінка, декларація своїх ціннісних преференцій, скільки реальні соціальні, в тому числі дозвіллеві, практики людини як простір реалізації цих цінностей можуть забезпечити як подальший розвиток, так і занепад духовного світу особистості. З огляду на це, розвиваючи індустрію дозвілля, наша держава та суспільство в цілому мають не тільки орієнтуватися на західні культурні взірці (на жаль, за сучасних умов вітчизняний "розважальний" бізнес засновується перш за все на цих взірцях), але й прагнути до забезпечення національної забарвленості дозвіллевих практик населення, особливо молодого покоління, що, на наш погляд, буде сприяти підвищенню рівня його громадянської та національної ідентичності.

Література:

1. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С. Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 21-28.
2. Победа Н.А. Возрождение духовности как предмет социологического анализа / Победа Нелли Александровна // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : Збірник наукових праць. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 1999.
3. Омельченко О.П. Духовний розвиток учнівської молоді в регіонально-культурно-освітньому просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / О.П. Омельченко / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2005. – 20 с.
4. Загарницька І.І. Духовний світ студентської молоді: особливості прояву в нових соціокультурних умовах [Електронний ресурс] / І.І. Загарницька / Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2005-3-1/02_Zagamicka.pdf
5. Сокурянська Л.Г. Духовний світ сучасного студентства: теоретичні підходи та категоріальний апарат дослідження / Л.Г. Сокурянська // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. "Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи". - 2012. - №993, с. 151-156.
6. Инглехарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Рональд Инглехарт // Полис. – 1997. – № 4. – С. 6-32.
7. Сокурянська Л.Г. Ціннісні засади громадянської ідентифікації сучасного українського студентства / Л.Г. Сокурянська // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. "Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи". - 2010. - №891, с. 116-122.